

УДК 316.334.3

М. Ф. ГОЛОВАТИЙ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОЛІТИЧНА НАЦІЯ ЯК ОБ'ЄДНУЮЧИЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПРОЦЕСІ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 5–9

Порушуються актуальні проблеми формування політичної нації як засадничої умови становлення справді суверенної, демократичної Української держави.

Центральними феноменами для розгляду означеної проблеми є: політична нація, демократія, загальнонаціональні фактори єднання багатонаціональної держави у цілісний, духовно й організаційно згуртований соціум, спроможний вирішувати будь-які проблеми державотворення. У такому контексті, за логікою наукової розвідки, і будемо їх розглядати, беручи до уваги: а) світову практику формування політичних націй та розвитку демократичних процесів організації суспільного життя; б) власне українські реалії у їх історико-генетичному розвитку та практичній реалізації.

Серед багатьох суспільних, політичних феноменів сучасності чи не найскладнішим і недостатньо дослідженим є феномен “політична нація”. З-поміж великої кількості визначень поняття “політична нація” розглянемо як узагальнене, робоче, сформульоване українським політологом В. Вілковим: “Це сукупність громадян країни, які незалежно

від їхнього соціального статусу, мови, віросповідання, походження та інших соціально-групових відмінностей мають рівні права і на основі демократичних інститутів політичної влади та форм політичної участі, законодавчо встановлених норм і процедур здійснюють державне самоврядування, мають політичний і юридичний суверенітет, поєднані почуттями солідарності та ідеологією патріотизму” [7, 590]. Фактично у такий спосіб (за невеликими відмінностями) політичну націю розумів основоположник цього терміну німецький історик Ф. Майнеке, пізніше — Г. Гроцій, Дж. Локк, Т. Гоббс, Алмонд, Р. Бендікс, О. Дан, К. Дойч, М. Манн, Л. Пай, а в сучасній Україні — О. Власюк, В. Крисаченко, М. Михальченко, А. Пахарев, Ф. Рудич, М. Степико та інші фахівці. Зокрема, автори великої колективної монографії “Українська політична нація” (2004) пишуть: “Певну людську спільноту можна вважати політичною нацією за умови, коли є чинними дві такі

ознаки: по-перше, об'єднання певної людності в такий соціальний інститут, як держава, тобто політична організація суспільства, створювана для реалізації його владних і регуляторних функцій; по-друге, наявність у державі повноти народовладдя, або принаймні його істотних елементів, як механізму виявлення та реалізації волі й інтересів громадян суспільства” [8, 6].

Не вдаючись у специфіку, особливості розуміння і пояснення самого поняття “політична нація”, вкажемо на: а) об'єктивні засади формування такого феномену; б) специфічні особливості формування політичної нації в сучасній Україні та існуючі в цьому плані реальні проблеми.

Щодо об'єктивних засад формування політичних націй, то в першу чергу тут варто виокремити модернізм. Саме він сприяв тому, що політичну націю почали розуміти і пояснювати саме як відповідний не етнічний (або чітко етнічно означений), але політичний конструкт, розуміючи під ним “націю – державу”. На державу в сучасних умовах “поклали” націєутворюючу, консолідуючу функцію, функцію культурної, мовної та іншої уніфікації населення.

Другою об'єктивною засадою формування політичних націй є потужна інформатизація сучасних суспільств, вирішальний вплив на їх розвиток глобалізаційного характеру процесів. Такі процеси доволі активно руйнують національний суверенітет і територіально-політичну єдність громадян. До цього додаються посилені міграція, реально існуюча етнокультурна та релігійна диференціація.

Врешті національні уряди значною мірою втрачають монополію на владу і її ресурси. Звідси і певний національний ренесанс, притаманний на сьогодні достатньо великій кількості країн.

Що ж за таких умов і процесів вирішальним чином виявило себе в практичному житті сучасних держав? Принципових змін насамперед набула влада, система і механізми її функціонування. Як правильно зазначає український політолог Т. В. Панченко, сучасні трансформації нації-держави спричинили необхідний “перерозподіл функцій і відпо-

відальності у вертикальній – між владними суб'єктами різних рівнів – та горизонтальній – між владою, громадянським суспільством і ринком – площинах” [6, 1]. Водночас цей процес принципово вплинув на демократію, демократизацію суспільного життя.

Наведені вище сентенції об'єктивного характеру дають всі підстави стверджувати що, попри великі і, по суті, різні розбіжності у думках щодо політичної нації загалом, маємо сходитися на тому, що об'єктивно формування такої нації в Україні не уникнути. Тут є кілька принципових обставин, які даються взнаки.

Перша. Процеси інформатизації, світової глобалізації істотно руйнують національний суверенітет багатьох країн і уникнути такої руйнації у XXI ст. не вдається навіть яскраво вираженим етнічнооднорідним державам.

Друга. У світі все помітнішою стає тенденція переходу від позитивної державності до регулюючої, а самі по собі суспільства перетворюються з суспільств-спостерігачів на суспільства-учасники (громадянські суспільства). Такі процеси “вимагають” формування політичних націй.

Третє. Державний суверенітет у багатьох випадках не є чимось однозначним: відбуваються складні процеси передачі державного суверенітету різноманітним субнаціональним, регіональним та ін. структурам. Однак, сильна державність у цьому випадку є ще більш необхідною, запитаною часом, оскільки без сильної державності практично неможлива сильна, дієва демократія. Тобто принцип субсидіарності слід використовувати у державному будівництві дещо виважено і навіть обережно.

Четверте. Беззастережний факт: українське суспільство, нехай і з великими труднощами та проблемами, але все ж демократизується. При цьому братимемо до уваги те, що у найпростішому визначенні маємо чотири основних, історично сформованих моделі демократії: полісна демократія античності; комунальна демократія європейського середньовіччя; представницька демократія Нового часу; поліваріантні моделі демократії Новітньої доби. Акцентуючи увагу саме на

останніх, вкажемо на таку обставину принципового характеру. Варто постійно пам'ятати і враховувати, що за будь-яких моделей демократичного розвитку в демократії, як і у будь-якому соціальному процесі, є речі першого і другого порядку. Перші — вирішальні, всі інші — похідні від перших. Якщо брати суспільне життя в його найширшому сенсі, то до першого порядку принципів речей варто віднести права людини.

За усієї неоднозначності в розумінні феномену “політична нація”, все ж не можна не погодитися з тим, що соціальні, політичні та інші права людини не можна ставити в пряму залежність від національної, етнічної чи іншої належності громадян. Якщо вести мову про сучасну Україну, то вона ніколи не була і не є однорідною за національною, релігійною, соціальною і багатьма іншими ознаками, а тому спрощено ставитися до процесів формування політичної нації немає жодних підстав.

Далі. Демократію ми не маємо наміру розглядати у класичному політологічному ключі. Тут спочатку вкажемо на суспільну ситуацію, що стосується загальнодержавної об'єднуючої ідеї, що, власне, і є центральним елементом демократії. Йдеться про об'єднуючу ідею, без якої не можуть існувати ні політична нація, як така, ні держава, соціум у цілому. Політична держава не може існувати і діяти без такої консолідуючої ідеї загалом, хоча і така ідея, об'єктивно, є рухливою, не залишається сталою. Про це говорили Т. Гоббс, Дж. Локк, філософи, історики більш пізнього часу [3].

Упродовж двадцятиріччя державотворення в Україні під такою ідеєю здебільшого розуміли і розуміють національну ідею, хоча часто реальний її сенс пояснюють надто неоднозначно. Відомий український етнополітолог І. М. Варзар досить влучно акцентує увагу на тому, що національна ідея — це “науково-засадована думка про історичну місію якогось народу-етносу на вітчизняному геополітичному терені” [2, 15]. Це, на нашу думку, достатньо влучне пояснення історико-генетичної, генезисної, державотворчої ідеї, яка і має бути фактором цивілізаційного єднання поліетнічних зібрань в єдину спільність.

Тут варто зробити принципове зауваження, перш ніж перейдемо до третього феномену творення політичної нації і державності — загальнонаціональних об'єднуючих факторів: національна ідея, що ґрунтується не на духовності, але лише на економічній, політичній чи іншій кон'юнктурі, ніколи не буде по-справжньому зреалізована в інтересах людини. Як яскраво підтвердила друга половина ХХ ст. розвитку держав, насамперед на європейському, та й на інших континентах, ідея суспільства споживання виявилася хибною і фактично негуманною. Свідчення цьому — криза лібералізму у багатьох країнах, потужний розвиток неолібералізму, повернення до консерватизму і традиціоналізму. Це все помітніше виявляється в політиці, економіці, духовному суспільному розвитку багатьох держав.

Сучасний суспільний прогрес передусім пов'язаний з суспільством, де реалізуються права людини, врегульовані і не пущені на самоплив різноманітні дозвільні процедури, а держава не лише стоїть на сторожі, а й обслуговує людину. Яскравими прикладами у цьому плані можуть бути головним чином скандинавські держави, окремі центральноєвропейські країни, які нині, як ніколи, відчувають велику потребу не стільки матеріально-ліберального, скільки духовно-цивілізаційного розвитку, основною якого була й залишається турбота про людину, її права і свободи.

Аналізуючи характер сучасних демократичних суспільних процесів загалом, фахівці наочно переконуються в тому, що це надто складний, а часто і суперечливий, загрозливий феномен формування людських відносин.

Щоб мати справжню демократію як дієву норму суспільного життя, треба мати не просто демократичну владу, громадянське суспільство, відповідні суспільні відносини, необхідно мати певну критичну масу громадян, які є реальними носіями демократичних норм життя, демократичних відносин. Одномоментно утворити таку масу просто неможливо: для цього належить витратити десятиліття освітнього, наукового, виховного процесів.

Дух творить собі форму, а не навпаки. Тут важливо нагадати, що одним з найважливіших факторів, що консолідують народ, є рівень міжособистісної довіри між людьми. Порівняно з країнами, де він становить до 40 %, в Україні — лише 20 %. Це означає, що ми не маємо: а) достатньо сформованого громадянського суспільства; б) необхідних умов для практичного здійснення самоорганізації і самоврядування. Вочевидь, при цьому найдемократичнішим і найгуманнішим може бути саме таке суспільство, де абсолютний пріоритет належить правам людини. Такі права мають бути вищими за права держави. Зазначимо, що формально реальне народовладдя закріплене в ст. 5 Конституції України. Визнання того, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, автоматично ще не забезпечує таку владу (верховну) народу. Існує реальна потреба законодавчого (можливо, Закон “Про народовладдя”) визначення формату такого народовладдя, повноважень, функцій народу тощо. Йдеться про правове оформлення суб’єкта народовладдя у повному обсязі.

Парадокси суспільного поступу України нині можна схарактеризувати так: не вийшовши з кризи історії, Україна потрапила в кризу перспективи. Ще донедавна гострі суперечки навколо національної ідеї — стратегії розвитку української спільноти — фактично нічим за двадцятиріччя незалежності не завершилися. Більше того, невизначеність проблеми, — яке ж суспільство будемо, — проглядається все гостріше, поглиблюючись численними кризами внутрішнього і зовнішнього характеру.

Вочевидь, ядром державотворчих процесів в Україні має бути ідея формування творення гуманного, справедливого суспільства. Ще великий Аристотель свого часу доречно зазначав, що “державним благом є справедливість, тобто те, що служить загальній користі” [1, 380].

Останнім часом теоретики, політики-практики все частіше й більше вдаються до визначення і конституювання громадянського суспільства в сучасних соціальних відносинах між державою і громадянином. Це — об’єктивна реальність, оскільки доля демократії, форму-

вання громадянського суспільства значною мірою залежить від впливу людини, громади, громадянського суспільства на державу з тим, аби вона все повніше функціонувала задля інтересів людини, соціуму. Саме собою громадянське суспільство, за твердженням Г. Гегеля, починається з моралі.

Об’єднавчі процеси в Україні істотно гальмуються також за відсутності бодай ситуативної, якщо не загальнонаціональної, єдності еліти. Звідси — брак політичної волі, стратегічних загальнонаціональних програм, рішень, загальноколективних конструктивних дій.

І, насамкінець, зауваження такого характеру. Все гостріше в державному будівництві України дається взяти принцип субсидіарності як найважливішої засади оптимального, розумного і раціонального розподілу владних повноважень: між державою і суспільством, між державною владою і громадянським суспільством і т. ін. Фактично постає питання децентралізації усєї системи управління на догоду місцевому самоврядуванню.

Це — логічна потреба часу, оскільки самоврядний потенціал був одвічно одним із найважливіших складників фактично генетичного коду (ментальності) українства. Цю ментальність українства — саме як здатність до громадсько-творчої ініціативи знизу — чудово розумів і спробував зреалізувати як систему місцевого самоврядування Пилип Орлик у своїй відомій Конституції 1710 року. М. Костомаров називав таку ментальність “жадобою свободи”, коли стихія вільної самодіяльності була поставала настільки сильно, що Україна “не хотіла знати ні царя, ні пана”.

Зрозуміло, що у невеликій статті важко дати бодай основні тези щодо формування політичної нації та тих об’єднуючих феноменів, які мають прискорити становлення української державності. Тут ми торкнулися лише домінуючих ліній цього процесу.

Література

1. Аристотель. Политика // Соч.: В 4 т. — М.: Мысль, 1983. — Т. 4. — С. 376–612.

2. Варзар І. М. Політолого-етнологічний сенсо-зміст “національної ідеї” в історіолого-релятивних аспектах // Політ. науки та метод. викл. соціально-політ. дисциплін. Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 22 / За ред. О. В. Бабкіна. — К.: Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2012. — Вип. 7. — 135 с.
3. Гоббс Т. Избранные произведения: В 2-х т. — Т. 2: Пер. с англ. — М.: Мысль, 1965. — 750 с.
4. Картунов О. Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефіцит понять // Віче. — 1996. — № 6.
5. Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. — К.: НІСД, 2004. — 648 с.
6. Панченко Т. В. Реалізація принципу субсидіарності у сучасному демократичному розвитку: політико-культурні детермінанти: Автореф. дис... д-р. політ. наук.: 23.00.03. — К., 2012. — 38 с.
7. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005. — 792 с.
8. Українська політична нація: генези, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. — К.: Основи, 2003. — 341 с.
9. Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство // Полис. — 2000. — № 1. — С. 39–49.

Формування політичної нації — складний і неоднозначний процес суспільного розвитку. Гостро постають проблеми міжнаціональної єдності, розвитку демократії, формування громадянського суспільства.

Формирование политической нации — сложный и неоднозначный процесс общественного развития. Остро стоят проблемы межнационального единства, развития демократии, формирования гражданского общества.

Formation of the political nation is a complex and ambiguous process of social development. Problems of ethnic unity, democracy, civil society acutely arise.

Надійшла 11 травня 2012 р.